

Koperwiekentrek najaar 2000: laat èn heftig

Het zal niemand zijn ontgaan: dit najaar werd enerzijds gekenmerkt door de late aankomst van een aantal doortrekkers en wintergasten waaronder de Koperwiek, en anderzijds door het blijven 'plakken' van sommige zomervogels. Het gaat wat ver om dit in verband te brengen met (het mislukken van) de Haagse klimaatconferentie, maar een nadere beschrijving van de opvallende koperwiekentrek op basis van de gegevens van diverse trektellers, vogelringers en radarwaarnemers is zonder meer interessant.

De Koperwiek is een algemene broedvogel van de bossen, bosranden en struwelen van noordelijk Eurazië met alleen al in Scandinavië zo'n 5 miljoen broedparen (Hagemeijer & Blair 1997). De jaarlijkse trek naar het zuid (west)en brengt vooral Scandinavische vogels naar Nederland (Speek & Speek 1984). De eerste Koperwieken verschijnen normaliter in de laatste decade van september, en de trek piekt rond half oktober en gaat tot in december op een laag pitje door (Ganzevles *et al.* 1985, Lensink 1996, Geelhoed *et al.* 1998).

Najaar 2000 moesten de tellers en ringers echter lang wachten op hun eerste Koperwiek. Na de spreekwoordelijke uitzondering van een wel heel

vroege vangst op 12 september op Schiermonnikoog duurde het tot 1 oktober voordat de ringers van Schier een tweede vogel in hun netten aantroffen. De Vogelringstations van Vlieland en Castricum volgden op 2 resp. 8 oktober, terwijl trektellers bij Bloemendaal (Parnassia), Meppel (de Wieden), Arnhem (Ons Genoegen) en Nijmegen (Mulderskop) de vroegste doorkomst noteerden op 2, 8, 8 resp. 3 oktober. Figuur 1 toont dan ook dat de najaarstrek in 2000, uitgedrukt als uur- of daggemiddelde per standaardweek, 1-2 weken was vertraagd ten opzichte van het langjarig gemiddelde van 1995-99 (nb. week 42 loopt van 15 t/m 21 oktober).

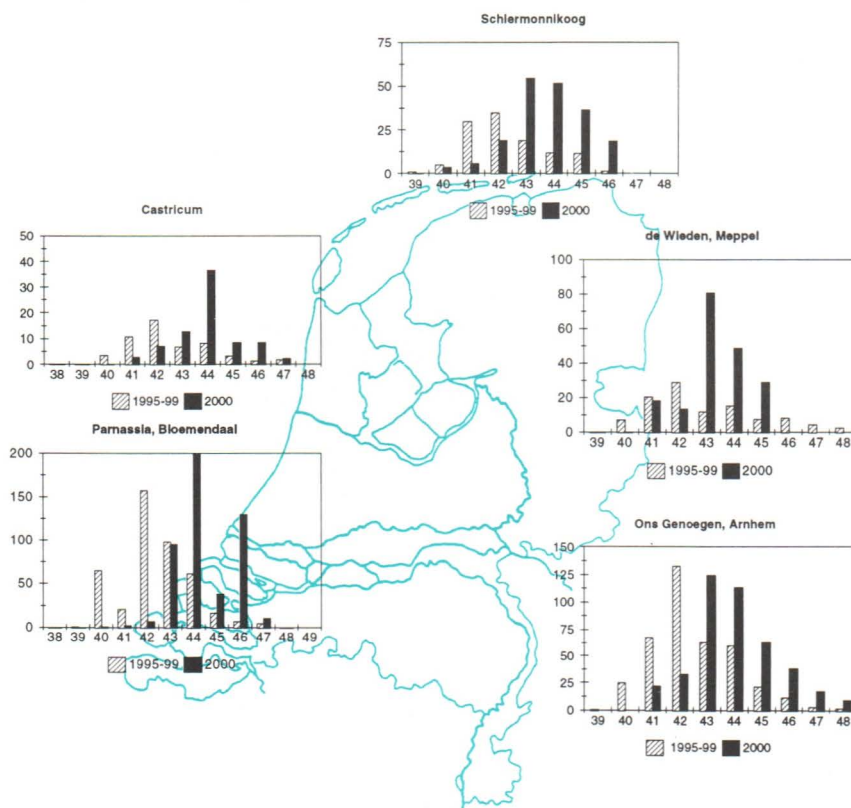


Tekening Jos Zwarts

Trektellers en vogelvangers weten als geen ander dat de (zichtbare) trek van dag tot dag enorm kan verschillen. Een groot deel van deze variatie wordt bepaald door het weer waaraan de vogels onderweg bloot staan. Zo moet er allereerst sprake zijn van aanvoer uit noordelijke gebieden, maar kan een voor de vogels gunstige meewind leiden tot een voor vogelaars praktisch onzichtbare hoge trek. Radarwaarnemingen en het zo nu en dan optreden van een 'fall', het plotseling massaal neerstrijken als gevolg van een verslechterende weersituatie, getuigen van deze 'geheime' trek. Zie de kadertekst voor een intrigerende beschrijving van de trekstrategie, weersomstandigheden en onderzoeksmethode die afgelopen najaar leidden tot de spectaculaire registratie van de massale aankomst van Koperwieken in Noord-Nederland op 26 en 27 oktober.

Het netwerk aan waarnemers leverde ook leuke regionale verschillen op. Piekte de trek in Noord-Nederland op 26 en 27 oktober (op Schiermonnikoog en Vlieland max. 143 resp. 269 geringd), in Oost-Nederland gebeurde dat op 28 en 29 oktober (28 oktober Engbertsdijkswen 2100 in twee uur, 29 oktober bij Nijmegen en Arnhem 8188 resp. 1046 geteld). In NW-Nederland werd tijdens deze trek golf nog goede trek tot en met Castricum opgemerkt, waar door slechte weersomstandigheden echter vrijwel niets gevangen werd. Verder zuidelijk langs de Hollands-Zeeuwse kust werd weinig trek gezien. Bij Bloemendaal moest men tot 4 november wachten op de grote klap (24.794 geteld).

Het ringonderzoek verstrekt nadere informatie omtrent leeftijdsamenstelling en conditie van de trekkers. Zo blijkt uit de gegevens van Vlieland dat de trek golf van eind oktober relatief veel oude vogels bevatte (c. 50%, hetgeen beduidend hoger is dan de 30-35% die je mag verwachten bij een zangvogel met 1-2 broedsels van 4-6



Figuur 1. Najaarstrek van Koperwiek in 1995-99 en 2000 aan de hand van daggemiddelden op de ringstations Schiermonnikoog (VRS Schiermonnikoog) en Castricum (VRS Castricum) en uurgemiddelden op de trektelposten Meppel (M. Klemann), Arnhem (VWG Arnhem e.o.) en Bloemendaal (VWG Zuid-Kennemerland).

Koperwieken vliegen om depressiekern: een radarimpressie

De massale golf Koperwieken die tussen 26 en 29 oktober jongstleden over Noord- en Oost-Nederland rolde, begon al in de avond van woensdag 25 oktober in midden Noorwegen en kondigde zich op de Waddeneilanden aan op donderdag. De alerte vogels zagen hun kans schoon voor een gehoepte vlucht over de Noordzee, eerst WZW, daarna richting ZZO, profiterend van de krachtige luchtstroming rondom depressiekernen bij Zuid-Noorwegen. Althans, dat is de reconstructie die ik er aan geef op basis van radarwaarnemingen vanuit NW-Friesland (Buurma 1987) en Shetland (Myres 1964). De in het weerkaartje gesuggereerde route roept vele vragen op over de oriëntatie- en navigatievermogens van de Koperwiek, die smeken om nader onderzoek. Laat ik me hier beperken tot enkele feiten die we op 26 oktober konden vastleggen dankzij de unieke combinatie van twee radars.

De eerste indicatie dat er ondanks het slechte weer een grote golf op komst was verkregen we donderdagochtend om c. 8 uur via de grote luchtverdedigingsradar van de Koninklijke Luchtmacht bij Franeker. Tussen de vele buien door verschenen er plotseling vele vogelecho's op het scherm, een gevolg van de zogenaamde 'dawnascent', het rondom zonsopgang opstijgen van trekvogels die in de loop van de nacht zijn afgedaald tot een vlucht laag tussen de golven, (vrijwel) onzichtbaar voor de radar. Dit karakteristieke verschijnsel, in 1959 ontdekt door W.R.P. Bourne, werd door M.T. Myres beschreven als heroriëntatiegedrag. In ons geval vlogen boven zee ook in de tweede nachthelft al vogels in ZO richting, en werd de koers na het stijgen slechts een beetje verschoven naar ZZO/O. Die vliegrichting hielden de vogels vervolgens de hele dag vast, met hun lichaamsas richting ZW compenserend voor de harde westenwind. Het verbluffende in het radarbeeld zijn de volstrekt parallelle vliegsporen boven de Noordzee, van Den Helder tot Duitsland. De vogels weten kennelijk precies hoe ze moeten koersen.

Het toeval wil dat we net op deze dag experimenteerden met een mobiele doelvolgradar in de Kroon's Polders op Vlieland. Daarmee pikten we de vogels op c. 8 km ten NW van het eiland op, en registreerden driedimensionale vliegpaden. Nagenoeg alle vogels bleken op 700-800 meter hoogte te vliegen en de meeste passeerden aanvankelijk het eiland. Ze werden nog niet opgemerkt door de nabije ringgroep. Dankzij een videocamera parallel aan de doelvolgradarbundel konden we de echo's binnen c. 3 km identificeren. Alle echo's bleken te worden veroorzaakt door Koperwieken die vlogen in mooie ronde, platte groepen van minstens 100, vaak enkele 100-en exemplaren. In de loop van de dag zagen we steeds meer groepen op de vijf bossen van Vlieland reageren en daar met een vrijwel verticale val neerzeilen. Een enkele groep zagen we reageren op de koperwiekenzang uit de speakers van de nabije ringgroep, waarna de eerste vangsten volgden.

Na zonsopgang registreerden we een massale start van Koperwieken uit de Vlielandse bossen in een koers ZZO/Z, terwijl de binnenkomst boven zee gewoon doorging richting ZZO/O. Met de grote radar legden we vrijdagochtend wederom een prachtige dawnascent vast met nog grotere echodichtheden dan op donderdag. De vogels hadden nu echter duidelijk veel meer moeite met de grote buien en vlogen langzamer. Op de eilanden werd massaal neergestreken, het miegelde op Vlieland van de Koperwieken, en overall langs de ZO-kust deden grote groepen aarzelend pogingen de Waddenzee over te steken. De regen werd in de loop van de dag echter steeds massiever en sloot vele lijsters tijdelijk op de Waddeneilanden op, een typisch voorbeeld van een 'fall'. De ringers in de Kroon's Polders werden overstelpt met vogels...

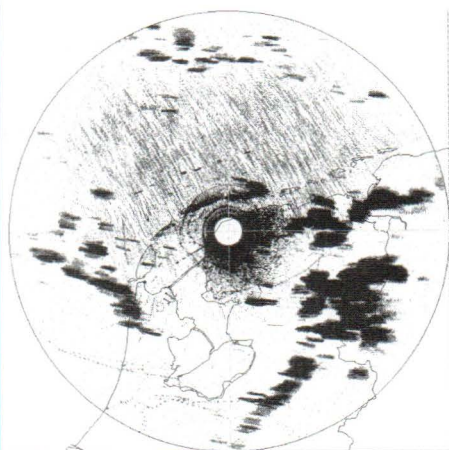
In het zuidelijk deel van de Noordzee woei een harde westenwind. Het is dus niet waarschijnlijk dat de Koperwieken 's nachts uit Denemarken kwamen. Gegeven richting, snelheid en duur van de stroom vogels ligt een herkomst uit het zeegebied ten oosten en noorden van Schotland meer voor de hand. Daar ergens moeten de vogels zich hebben geheroriënteerd vanuit de ZW/W trek, zoals die in het verleden zeer regelmatig 's nachts werd waargenomen rondom Shetland door Myres, om vervolgens te profiteren van de blijken NW-meewinden richting Nederland. De Koperwieken vlogen dus westelijk om de depressiekern heen.

Luit Buurma

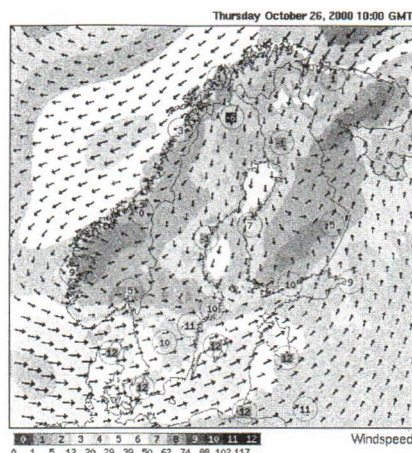
LITERATUUR

BUURMA, L.S. 1987. Patronen van hoge vogeltrek boven het Noordzeegebied in oktober. *Limosa* 60: 63-74.

MYRES, M.T. 1964. Dawn ascent and re-orientation of Scandinavian thrushes (*Turdus* spp) migrating at night over the northeastern Atlantic Ocean in autumn. *Ibis* 106: 7-51.



Figuur radarbeeld 26 oktober 2000, 09.08 GMT. Tijdopname van 10 minuten van de grote luchtmachtradar bij Franeker. Vogelecho's verlengen tot strepen (vliegsnelheid 15-17 m/sec), vliegtuigen veroorzaken lange stippellijnen en regenbuien geven vette klodders. In de eerste kilometers is de radar blind; daaromheen geven objecten op de grond sterke reflectie; ten noorden van de Waddeneilanden is een Oost-West scheepvaartroute zichtbaar.



Figuur weerbeeld 26 oktober 2000, 10:00 GMT. Let op de depressiekernen (donker) bij Zuid-Noorwegen met aan de noordzijde een Koperwiek-aanzuigende luchtstroming en aan de zuidzijde een Koperwiek-uitspuigende luchtstroming.